

MU'TEMİD - ALELLAH, Ahmed b. Ca'fer

Mu'temid döneminin en önemli olayı, Halife Mühtedî-Billâh zamanında Basra taraflarındaki tarla ve tuzlalarda kötü şartlar altında çalışan Zencî köleleri zenginlik ve hürriyet vaadiyle çevresinde toplamayı başaran Ali b. Muhammed ez-Zencî adlı bir maceraperestin ayaklanmasıdır (Şevval 255 / Eylül 869). Ali b. Muhammed, aslında Hâricîler'e yakın olmasına rağmen Hz. Ali soyuna sempatisi bulunanların desteğini kazanabilmek için kendisinin Ali evlâdından olduğunu söylüyordu. Kısa zamanda bir güç haline gelen isyancılar önce Übüle, Abadan ve Ahvaz'ı ele geçirerek yağma ve katliamlarda bulundular; ardından halifenin üzerlerine gönderdiği kuvvetleri yenilgiye uğratıp Basra'ya hâkim oldular (Şevval 257 / Eylül 871). Olayların giderek büyümesi üzerine Mu'temid kardeşi Muvaffak'ı Basra'daki Zencî hâkimiyetine son vermekle görevlendirdi. Ancak Muvaffak ciddi bir başarı elde edemedi Sâmerri'ya döndü (258/872). Onun ardından gönderilen Mûsâ b. Boğa da başarısız oldu. Mu'temid, Şevval 261'de (Temmuz 875) oğlu Ca'fer'i Mufavvaz-İlallah lakabıyla birinci veliaht, kardeşi Muvaffak'ı Nâsır-Lidînilâh lakabıyla ikinci veliaht tayin ettiğini açıkladı. Ayrıca Ca'fer'in erginlik çağına varmadan kendisinin ölümü halinde yerine Muvaffak'ın geçmesini ve Ca'fer'in onun veliahtlığına getirilmesini vasiyet ederek biat aldı. Bu sırada Zencîler, Muvaffak'ın Ya'küb b. Leys es-Saffâr ile uğraşmasından yararlanarak Batîha'yı ve çevresini yağmaladılar, Bağdat'ı tehdit eder duruma geldiler. Onlarla mücadeleyi bir süre Muvaffak'ın oğlu Ebü'l-Abbâs (Mu'tazîd-Billâh) yürüttüyse de son darbeyi 3 Muharrem 270'te (13 Temmuz 883) yapılan savaşta Muvaffak indirdi. On beş yıla yakın bir zamandır devleti uğraştıran Ali b. Muhammed ez-Zencî öldürülerek isyan bastırıldı.

Bu devirdeki diğer bir önemli mesele, Abbâsî sınırları içerisinde müstakil devletler kurulmasına yol açan Saffârîler olayıdır. Ya'küb b. Leys es-Saffâr, Fars bölgesini ele geçirdiğinde Muvaffak onu bölgeden uzak tutmak için Belh-Tohâristan-Sicistan-Sind bölgesinin valiliğine tayin etti (257/871). Böylece doğuya giden Ya'küb, Kâbil'e kadar uzanan geniş topraklarda birtakım fehitlerde bulundu. Daha sonra tekrar batıya dönerek Tâhirîler'in başşehri Nişâbur'u zaptetmek suretiyle Horasan'ı ele geçirdi (4 Şevval 259 / 3 Ağustos 873). İsteddiği Horasan valiliği kendisine verilmeyince Ahvaz ve Vâsıt üzerinden Bağdat'a yöneldi. Bu

sırada Zencîler'e karşı sefer hazırlığı içinde bulunan Muvaffak onunla da uğraşmaya mecbur oldu. Vâsıt ile Bağdat arasındaki bir yerde yapılan savaş Ya'küb'un yenilgisiyle sonuçlandı (11 Receb 262 / 10 Nisan 876). Buna rağmen Muvaffak, Ya'küb'un ölümünün (9 Şevval 265 / 4 Haziran 879) ardından yerine geçen kardeşi Amr'ın Horasan, Fars, İsfahan, Sicistan, Sind ve Kirman'daki hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kaldı. Muvaffak Ya'küb'la uğraşırken Mu'temid, 261'de (874-75) Nasr b. Ahmed'i Mâverâünnehr'in tamamına vali tayin ederek Sâmânîler sayesinde doğu sınırını emniyet altına aldı. Mu'temid Mısır'ı da Yârcuh et-Türkî'ye iktâ etmiş ve onun ölümü üzerine daha önce burada hilâfet nâibi sıfatıyla bulunan Ahmed b. Tolun bölgeye tek başına hâkim olmuştu (Ramazan 258 / Temmuz 872). Ahmed b. Tolun, Suriye'yi kendi yönetimi altına almak için çıktığı seferden (264/878) Fırat'a kadar olan yerleri ele geçirecek döndü ve ardından kendi adına sikke bastırıldı. Aynı şekilde Muvaffak tarafından Rebîülevvel 276'da (Temmuz 889) Azerbaycan valiliğine gönderilen Muhammed b. Ebû's-Sâc da burada bağımsız hareket eden bir hânedanın kurucusu oldu.

Mu'temid döneminde Bizanslılar'la mücadeleye sürdürülmüş, Tarsus Emîri Yâzmân bir gece baskını ile Bizans ordusunun he-men tamamını imha etmiştir (Rebîülevvel 270 / Eylül 883). Ancak Yâzmân'ın bir kuşatmada ölmesinden (278/891) sonra Bizans'a karşı yapılan akınlar zayıflamış ve saldırı sırası onlara geçmiştir. Mu'temid'in son zamanlarında Karmatîler de halifeligi uzun süre meşgul etmiştir.

Mu'temid-Alellah, Muharrem 279'da (Nisan 892) oğlu Ca'fer'i veliahtlıktan azledip yerine kardeşi Muvaffak'ın oğlu Ebü'l-Abbâs'ı (Mu'tazîd-Billâh) getirmek zorunda kaldı. Bundan altı ay sonra da beklenmedik bir şekilde ve muhtemelen zehirlererek öldü (19 Receb 279 / 15 Ekim 892). Dönemine ait sikkelerden yirmi tanesi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır. Zamanının çoğunu merkezden biraz uzakta Dicle'nin sağ kıyısına yaptırdığı Kasrûlaşk'ta geçiren Mu'temid, Sâmerri'da oturan Abbâsî halifelerinin sonuncusudur. Onun Türkler için kurulmuş olan bu şehirden ayrılması (279/892) siyasî alandaki Türk nüfuzunun ortadan kalkma sürecine girdiğini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübî, *Târîh* II, 619-624; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 462, 474-667; X, 7-29; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-zehab* (Abdülhamid), IV, 189-229; İbnü'l-İm-

rânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-Hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerri), Leiden 1973, s. 137-139; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII, 327-343; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 540; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1371/1952, s. 363-368; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 107-114; Hakkı Durusun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1980, s. 128-130; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *el-Mülûkû's-şu'arâ'*, Beyrut 1401/1981, s. 141-142; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 318; Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi*, III, 352-359; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 175-181; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1988, I, 138-140; M. Sa'd eş-Şeybânî, *Târîhu'l-İrâk*, Tunus 1996, s. 37-50; C. Melchert, "Religious Policies of the Caliphs", *Islamic Law and Society*, III/3, Leiden 1996, s. 338-342; K. V. Zetterstéen - [F. İşitan], "Mütemid", *İA*, VIII, 753; H. Kennedy, "al-Mu'tamid 'Alâ'llah", *EP* (İng.), VII, 765-766; Şerare Yetkin, "Abbâsîler", *DİA*, I, 51-52.

ALİ AKTAN

MU'TEMİD - ALELLAH, İbn Abbâd (المتمم على الله ابن عباد)

Ebü'l-Kâsım el-Mu'temid-Alellâh ez-Zâfirü'l-müeyyed Muhammed b. Abbâd el-Mu'tazîd b. Muhammed b. İsmâil el-Lahmî (ö. 487/1094 [?])

Son Abbâdî emîri (1069-1091).

Rebîülevvel 431'de (Kasım-Aralık 1039) Bâce'de (Beja) doğdu. Babası İşbiliye (Sevilla) Abbâdî Emîri Mu'tazîd-Billâh olup annesi Dâniye (Denia) Emîri Mücâhid el-Âmirî'nin kızıdır. Babasının yakın ilgisiyle iyi bir devlet adamı olacak şekilde yetiştirildi ve küçük yaşlardan itibaren onun huzurunda düzenlenen edebî sohbet meclislerine katıldı. Henüz on üç yaşında iken emrine verilen orduyla Şilb (Sives) ve Şentemeriyetülgarb'ı (Santa Maria de Algarve / Faro) ele geçirdi (444/1052), bu başarısı üzerine bölgenin valiliğine tayin edildi. Ancak kendisi gibi aşırı eğlence düşkünü olan saray şairi İbn Ammâr'ı da beraberinde götürüp devlet işlerini ona teslim etmesi ve haklarında eğlence meclislerinden kaynaklanan çeşitli dedikoduların çıkması üzerine 450'de (1058) geri çağırıldı, İbn Ammâr da sürgüne gönderildi.

Babasına baş kaldıran ağabeyi İsmâil'in idam edilmesiyle veliaht olan Mu'temid (455/1063), Gırnata'da hüküm süren Zîrî Hükümdarı Bâdis b. Habbûs'a karşı ayaklanan Mâleka (Malaga) Arapları'nı desteklemek amacıyla görevlendirildiğinde orduyu bozguna uğradı ve kendisi Runde'ye

(Ronda) kaçmak zorunda kaldı. Mu'tazid-Billâh bozgun haberini alınca çok öfkelenmiş, ancak daha sonra oğlu güzel bir şirle özürlü dileyince onu affetmiştir. Babasının 461'de (1069) vefatı üzerine tahta çıkan Mu'temid-Alellah sürgündeki eski nedimi İbn Ammâr'ı İşbiliye'ye çağırdı ve önce onu Şilb valiliğine tayin etti; birkaç ay sonra da yanına alıp vezirliğe getirdi. Bu defa ilk gençliğindeki gibi vaktini tamamen eğlence meclislerinde geçirmeyip devlet işleriyle de yakından ilgilendi ve hâkimiyet alanını genişletmek için yoğun bir faaliyet başlattı. 462'de (1070) Cehveriler'in elindeki Kurtuba'yı (Cordoba) aldı. Fakat beş yıl sonra Tuleytula (Toledo) Emîri Me'mûn'un kışkırtmasıyla İbn Ukkâşe adlı bir maceraperest şehri zaptetti ve Mu'temid'in burayı tekrar yönetimi altına sokması 471 (1078) yılını buldu. Bu arada Vâdilkebir (Guadalquivir) ile Vâdiâne (Guadiana) arasındaki yerleri de topraklarına kattı. Emsalleri içinde en kudretli emir olmasına rağmen siyasi birliğin yitirilmesiyle Endülüs coğrafyasında ortaya çıkan yirmi civarındaki mülûkû't-tavâifin pek çoğu gibi Mu'temid de Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso'ya yıllık vergi ödüyordu. Endülüs'ü müslümanlardan geri alma hareketini (reconquista) başarıya ulaştırma azmi içinde olan Alfonso yine de İşbiliye'yi almak istiyordu ve bunun için şehre iki defa saldırdı, fakat İbn Ammâr'ın siyasi mahareti sayesinde sadece vergisini iki misli alarak geri döndü. Aynı yıl İbn Ammâr, Mu'temid'i İbn Tâhir'in hâkimiyetinde bulunan Mürsiye'yi (Murcia) alması için teşvik etti ve Barcelona (Berşelüne) Kontu II. Ramon Berenguer'den sağladığı yardımcı kuvvetin de dahil olduğu ordunun başında şehri ele geçirdi; ancak idaresini Mu'temid'e bağlamak yerine orada bağımsızlığını ilân etti. Sekiz yıl kadar süren macevalı bir bağımsızlıktan sonra kendisini esir alan bir kale kumandanı tarafından İşbiliye'ye gönderildi ve bir süre zindanda tutulmasının ardından öldürüldü.

VI. Alfonso'nun 473 (1080) yılında Zün-nûniler'in elinde bulunan Endülüs'ün en önemli şehirlerinden Tuleytula'yı kuşatması ve beş yıl sonra ele geçirmesi Mu'temid ve bütün Endülüs müslümanları için bir dönüm noktası oldu. Durumun gittikçe kötüleştiğini gören ve Endülüs'ün tamamen hıristiyan hâkimiyetine geçmesinden korkan Mu'temid, Murâbit Sultanı Yûsuf b. Tâşfin'den yardım istedi. 15 Rebîülevvel 479 (30 Haziran 1086) tarihinde güçlü bir orduyla Ceziretülhadrâ'ya (Algeciras) geçen Yûsuf b. Tâşfin, Mu'temid

ve müttefiki emirler tarafından karşılandı. 12 Receb 479'da (23 Ekim 1086) Batalyevs'in (Badajoz) 8 km. kuzeydoğusunda bulunan Zellâka (Sagrajos) ovasında yapılan savaşta Murâbit-Endülüs ortak ordusu sayı ve silâh bakımından daha üstün durumdaki hıristiyan kuvvetlerini ağır bir bozguna uğrattı. Fakat Yûsuf b. Tâşfin'in ülkesine dönmeyeceği sonra VI. Alfonso yeni bir harekât başlattı ve Belensiye, Mürsiye, Lûrka (Lorca), Besta (Baza) şehirleri ciddi tehlikelere mâruz kaldı. Bunun üzerine bizzat Mu'temid Merakeş'e giderek Yûsuf b. Tâşfin'den tekrar yardım istedi. Yûsuf, Rebîülevvel 481'de (Haziran 1088) ikinci defa Endülüs'e geçtiyse de emirler arasındaki anlaşmazlıklar görünce onlarla bir neticeye varılamayacağını anlayıp geri döndü (482/1089). Ancak Endülüs'te siyasi birliği sağlamadan hıristiyanlara karşı başarı kazanılamayacağını bildiğinden üçüncü defa Endülüs'e geçti (483/1090). Mu'temid, Yûsuf'un Endülüs şehirlerini birer birer ele geçirdiğini görünce sıranın İşbiliye'ye geldiğini anladı ve hemen savunma hazırlıklarına başladı; Yûsuf b. Tâşfin'in birleşme çağrılarını da reddetti. Bunun üzerine Mağrib'e geçen Yûsuf büyük bir ordu hazırladı ve dört kol halinde Endülüs'e sevketti. Murâbit kuvvetleri Tarîf'i aldıktan sonra İşbiliye'ye yöneldi. Zor durumda kalan Mu'temid Alfonso'dan yardım istedi. Bu arada önce Ceyân, ardından Kurtuba Murâbitlar'ın hâkimiyetine geçti (484/1091). Mu'temid'in talebi üzerine Alfonso intikam almak için iyi bir fırsat yakaladığına inanarak 60.000 kişilik bir orduyu Murâbit kuvvetlerinin üzerine gönderdiyse de askerleri Hisnûlmüdevver yakınlarında meydana gelen savaşta ye-

nildi (484/1091). Artık hiçbir yerden yardım alamayan Mu'temid, İşbiliye'de halkın isyanıyla karşılaştı ve savunma çabaları sonuç vermeyerek şehirle birlikte Murâbitlar'ın eline düştü (22 Receb 484 / 9 Eylül 1091). Böylece Mu'temid, Abbâdiler hânedanına nihayet veren Yûsuf b. Tâşfin tarafından bütün mal varlığına el konulduktan sonra ailesiyle birlikte Tanca'ya, ardından Miknâs'a ve daha sonra Merakeş yakınında bulunan Ağmât'a gönderildi. 11 Şevval 487'de (24 Ekim 1094) veya Zilhicce 488'de (Aralık 1095) vefat etti.

Mu'temid'in ölümünün ardından başta Ebû Bahr İbn Abdüssamed olmak üzere pek çok şair mersiyeler yazarak onun kabiliyetlerini, âlicenap ve müsamahakâr kişiliğini, şairliğini, asalet ve kahramanlıklarını övdüler. Mu'temid, Endülüs müslümanlarının önde gelen idareci ve bilgin kişilerinden biriydi. Babası Mu'tazid-Billâh kadar güçlü bir emir olmadığı halde tarihçilerin kendisini III. Abdurrahman, II. Hakem ve İbn Ebû Âmir el-Mansûr gibi şahsiyetlerle birlikte andıkları görülmektedir ki bunun gerçek sebebi onun hazin âkıbetidir. Öte yandan İspanyol kaynaklarında Mu'temid'in kızının VI. Alfonso ile evlendiğine dair bazı rivayetler yer almaktaysa da bu doğru değildir. Ancak Mu'temid'in oğlu Feth el-Me'mûn'un eşlerinden Zâide'nin İşbiliye Murâbitlar tarafından kuşatılınca Alfonso'ya sığındığı, Alfonso'nun da onunla evlendiği ve Sancho adında bir çocuklarının olduğu bilinmektedir (Levi-Provençal, *el-İslâm*, s. 151 vd.). Mu'temid-Alellah aynı zamanda Ortaçağ'ın en fazla ilgi gören şairlerinden biridir. Divanı tam olarak günümüze ulaşamamakla birlikte bazı şiirleri İbn Zeydûn'un divanında ve

Şilb (Sives) şehri ve İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah tarafından yaptırılan kale

MU'TEMİD - ALELLAH, İbn Abbâd

Ortaçağ Endülüs tarihiyle ilgili kaynaklarda muhafaza edilmiş, bunların bir kısmı yayımlanmıştır (Ahmed Ahmed Bedevî – Hâmid Abdülmecîd, Kahire 1951; Rızâ Habîb Süveysî, Tunus 1975, 1985; Maria Jesus Rubiera Mata, Madrid 1982 [İspanyolca tercümesiyle birlikte]).

BİBLİYOGRAFYA :

Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ķalâ'idü'l-İkÿân*, Kahire 1354, s. 22-30; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eż-Zâhire fî meĶâsini ehlî'l-Cezîre* (nşr. Sâlim Mustafa el-Bedrî), Beyrut 1998, II, 21; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fî telĶîşi aĶbârî'l-MaĶrib* (nşr. M. Saîd el-Iryân), Kahire 1383/1963, s. 190-228; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muĶrib*, III, 21-44; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muĶrib* (nşr. G. J. Tornberg), Rabat 1973, s. 143-155; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIX, 58-66; *el-Hulelü'l-mevşiyÿe fî zikri'l-aĶbârî'l-Merrâkûşiyÿe* (nşr. Süheyl Zekkâr – Abdülkâdir Zimâme), Beyrut 1399/1979, s. 38-45; Makkarî, *NefĶu't-tîb* (nşr. Yûsuf M. el-Bikâi), Beyrut 1998, I, 139-142, 332-339; II, 28-30, 129-131; V, 37-43, 138-415; Yûsuf Eşbâh, *TârîĶu'l-Endelûs fî 'ahdi'l-MurâbiĶin ve'l-MuvahĶidin* (trc. M. Abdullah İnân), Kahire 1940, s. 73-107; A. Huici Miranda, *Las crónicas Latinas de la reconquista*, Valencia 1913, II, 279-292; a.mlf., *Las grandes batallas de la Reconquista durante las invasiones Africanas*, Madrid 1956, s. 19-34; E. Lévi-Provençal, *el-İslâm fî'l-MaĶrib ve'l-Endelûs* (trc. Mahmûd Abdülazîz Sâlim – M. Selâhaddin Hilmî), Kahire, ts. (Dârü nehdati Mısır), s. 119-152; a.mlf., "al-Mu'tamid İbn Abbâd", *EP* (İng.), VII, 766-767; Abdülvehhâb Azzâm, *el-Mu'temid b. 'Abbâd*, Kahire 1959; D. W. Lomax, *The Reconquest of Spain*, London 1967, s. 64-73; R. P. Scheindlin, *Form and Structure in the Poetry of al-Mu'tamid İbn 'Abbâd*, Leiden 1974; a.mlf., "al-Mu'tamid İbn 'Abbâd", *EP* (İng.), VII, 767-768; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *el-Mülûkü's-şu'arâ'*, Beyrut 1401/1981, s. 271-303; Ermin Tefvîk et-Tibî, *Dirâsât ve buĶûş fî târiĶi'l-MaĶrib ve'l-Endelûs*, Tunus 1984, s. 156-199; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelûs: Düvelü't-Ķavâ'if*, Kahire 1408/1988, IV, 59-80, 91-93, 101-116 vd.; Muhammed el-Ya'lâvî, *Eşât fî'l-luĶa ve'l-edeb ve'n-naĶd*, Beyrut 1992, s. 159-166; Ali Edhem, *el-Mu'temid b. 'Abbâd*, Kahire, ts. (Vizâretü's-Sekâfe); W. M. Watt, *A History of Islamic Spain*, Edinburgh 1992; H. Kennedy, *Muslim Spain and Portugal*, London 1996, s. 130-137; Abdülkâdir Zimâme, "el-Mu'temid b. 'Abbâd", *el-BaĶşü'l-İlmî*, XI-XII (1967), s. 127-136.

LÜTFİ ŞEYBAN

MU'TEMİR b. SÜLEYMAN

(معتمر بن سليمان)

Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân b. Tarhân et-Teymî (ö. 187/803)

Muhaddis tâbiî.

106 (724) yılında Basra'da dünyaya geldi. Doğumuyla ilgili başka tarihler de verilmektedir. Benî Teym b. Mürre'nin mevâlisinden olduğu için Teymî nisbesini al-

mıştır. Onun Tufeyl lakabıyla bilindiği de zikredilmiştir. Ebû'l-Mu'temir künyesiyle anılan babası Süleyman b. Tarhân, Basra'nın önde gelen âlimlerinden biri olup rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Mu'temir babasından başka Abdülmelik b. Umeyr, İbnü'l-Mu'temir, Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Amr b. Dînâr, Hâlid el-Hazzâ, Âsım el-Ahvel gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. Kendisinin de yaşça daha büyük olan Süfyân es-Sevrî, akranı Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Abdürrezzâk es-San'ânî, Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe gibi âlim ve muhaddisler hadis rivayetinde bulundu. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve Ebû'l-Hasan el-İclî onun sika, Ebû Hâtim er-Râzî sika ve sadûk bir muhaddis olduğunu söylemiştir. Kettânî, Mu'temir'in siyer ve megâziye dair bir çalışması olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun babasının *Kitâbü'l-Megâzî* adlı eseriyle (Sezgin, I, 285-286) karıştırılmış olabileceği akla gelmektedir. Mu'temir'in de babası gibi ibadete düşkün olduğu, onunla sabaha kadar dolaşarak değişik yerlerde ibadet ettiği kaydedilmektedir. Mu'temir b. Süleyman 187 Muharrem veya Saferinde (Ocak veya Şubat 803) Basra'da vefat etti. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 197; VII, 290; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîĶ*, I, 178; İbn Ebû Hâtim, *el-CerĶ ve't-ta'dîl*, VIII, 402-403; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 266-267; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, VIII, 477-479; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 227-228; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 110; Sezgin, *GAS*, I, 285-286; Ekrem Pamukçu, *BaĶdat'ta İlk Türkler*, Ankara 1994, s. 239-242.

M. YAŞAR KANDEMİR

MU'TEZ-BİLLÂH

(المعتز بالله)

Ebû Abdillâh el-Mu'tez-Billâh Muhammed b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Abbâsî (ö. 255/869)

Abbâsî halifesi (866-869).

233'te (847) doğdu. Babası Halife Mütevekkil-Alellah, annesi Kabîha adlı bir câriyedir. İki yaşında iken kardeşleri Müntasır ve Müeyyed'in arasında ikinci veliahtlığa tayin edildi. Ancak büyüdükçe babasının Mu'tezz'e duyduğu yakınlık artmaya başladı ve iktidarının sonlarına doğru onu, Türkler'e karşı bir denge unsuru olarak Araplar'dan ve diğer milletlerden oluştur-

duğu Megâribe denilen bir askerî birliğin başına getirdi.

Müntasır, babasının Mu'tez lehine dönmesi üzerine Türkler'le iş birliği yapmaya ve hilâfeti zorla ele geçirmeye karar verdi. Nihayet başlarında BoĶa es-Sagir ve Bâgir et-Türkî'nin bulunduğu bazı emirler Halife Mütevekkil'i geceleyin sarayında öldürerek tahta Müntasır'ı çıkardılar (247/861). Ancak altı ay sonra Müntasır da şüpheli bir şekilde ölünce bu defa Mütevekkil'in çocuklarından birini halife yapmak istemeyen emirler Müntasır'ın yeğeni Ahmed'i Müstâin-Billâh lakabıyla halife ilân ettiler (248/862).

Müstâin, BoĶa es-Sagir ve onun gibi güçlü bir Türk kumandanı olan Vasîf ile iş birliği yaparak Bâgir et-Türkî'yi tutuklatınca Bâgir'in adamları sarayı kuşattılar, ancak Bâgir'in katlini önleyemediler. Olaylar gittikçe çığırından çıktı ve Halife Müstâin, Vasîf ve BoĶa ile birlikte Sâmerâ'dan gizlice ayrılarak BaĶdat'a gitti (5 Muharrem 251 / 6 Şubat 865). Türkler ise kendileri için kurulmuş olan Sâmerâ şehrinin terkedilmesini istemiyorlardı. Bu sebeple BaĶdat'a giden Müstâin'e karşı yine aileden birini hilâfete getirmeye karar verdiler ve o sırada göz hapsinde tutulan Mu'tezz'i halife ilân ettiler. Müstâin bu durumu kabul etmeyince biri BaĶdat'ta, diğeri Sâmerâ'da iki halife ortaya çıkmış oldu. Mu'tez, Tâhirîler'den Muhammed b. Abdullah'a bir mektup yazarak ondan kendisine biat etmesini istedi, ancak başlangıçta olumlu bir cevap alamadı. Horasan'da yarı bağımsız olarak hüküm süren Tâhirîler, Halife Me'mûn'dan itibaren devletin önemli kademelerinde görev alıyorlardı ve bu görevlendirmelerde Türkler'in nüfuzunu kırma düşüncesinin etkisi bulunuyordu. Bir süre sonra kuvvet dengesi Mu'tez'den yana değişmeye başlayınca Muhammed b. Abdullah ona biat etti; o da kendisini -henüz eline geçmemiş olan- BaĶdat'ın muhafızlığına tayin etti. Bu sırada halifeliği zorla ele geçirmeye karar vererek kardeşi Ebû Ahmed idaresinde kalabalık bir orduyu da BaĶdat'a gönderdi (23 Muharrem 251 / 24 Şubat 865). Mu'tezz'e bağlı birlikler BaĶdat'ı uzun süre kuşatma altında tutunca şehirde erzak sıkıntısı baş gösterdi. Daha önce BaĶdat'a gelmiş olan devlet erkânı ve Abbâsî ailesi mensupları Mu'tez tarafına geçmeye başladılar. Sonunda Muhammed b. Abdullah ile Ebû Ahmed görüşüp Müstâin'in halifelikten azline karar verdiler. Bunun üzerine Müstâin halifeliği Mu'tezz'e devretmeye razı oldu. BaĶdat'ta 4 Muharrem 252 Cuma